

רבינו משה חיים לוצאטור

ספר

שרשי
המצוות

פתח דבר

זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו, אור חדש על ציון מאיר – "נר מצוה ותורה אור" – בהגלות נגלות חיבור "שורשי המצוות", מיסודו של רבינו הגדול איש האלקים קדוש רבנו משה חיים לוצאטו זצוק"ל, אשר בו נחית לבאר את שרשי וטעמי המצוות על פי דרכו בקודש. חיבור זה עדיין לא שזפתו עין הדפוס מעולם, ומשמיא קא זכו לן שהגיע לידינו בהשגחה פרטית, על מנת לזכות את הרבים שיתענגו מזיו השכינה בנועם גודל גנוזא דמלכא דעלמא המתגלים בחיבור הקודש והנורא הזה, שעל גילויים אלו יאה להמליץ מ"ש חז"ל (פסחים קיט א) "מאי למכסה עתיק (ישעיה כג, יח) וכו', איכא דאמרי זה המגלה דברים שכיסה עתיק יומין. מאי ניהו, טעמי תורה".

ראוי לציין שהעסק בתרי"ג המצוות תפס מקום נכבד בבית מדרשו של רבנו והיה אחד מעיקרי היסודות בו, וכפי שנחקק בתקנות הישיבה: "ועוד קבלו עליהם לומר אחד מן החברים עשרת הדברות ואחר כך תרי"ג מצוות בכל יום"¹.

כתב היד של חיבור זה הגיע לידינו מתוך "ספרית בית המדרש ללימוד יהדות – בהמ"ל ניו יארק (J.T.S), מספר 8339. ברשימת הכת"י מצויין: "מחבר משוער רמח"ל". אך לאחר שהאירו אותיותיו הקדושים הפכה ההשערה לוודאית, ולא נותר בידינו שום צל של ספק שמידרי רבנו יצא חיבור זה. והמעייין הישר כשיזכה יבחין שהוא

¹ מלבד החיבור הנוכחי, נשאר לפליטה שריד של חיבור על המצוות שיצא מבית מדרשו של רבנו, (נדפס ב"אוצרות רמח"ל" מעמ' רכב ואילך), אמנם אינו בלשונו וסגנונו המובהק של רבנו, ולכן כתבנו שם (בעמ' ריג) "יתכן שהיה כתוב בלשון הזוהר ואחד מתלמידיו תרגמו ללשון הקודש". ויתכן שמלבד אלו היה חיבור נוסף על המצוות שאינו בנמצא, אשר עליו המכוון באגרת שבין ב' תלמידי רמח"ל, שבו אחד כותב לחבירו: "...ותראה המצוות שאתה שולח אלי שיהיה בהם יותר שרש בדרך חכמה, ותשלח הפירוש בפני עצמו לא בתוך האגרת וכו'" (ישראל וינשטוק, טמירין כרך ב' עמ' רכט), וחבל על דאבדון.

סגנונו המובהק של רבנו, ומה גם שיש בו הרבה מהנושאים שעסק בהם בכל ספריו, וכמו כן יש השואות רבות מאד משאר ספריו למה שכתב בחיבור זה, (וחלק קטן מהם ציינו בהערות). אמנם כיון שאי אפשר לקבוע בודאות זהותו של מחבר רק לפי סגנון הדברי תורה שבחיבור, לכן לא הרהבנו עוז להכריז עליו שרבנו הרמח"ל גופיה חתים עלה, וכתבנו רק שהוא "מיסודו" של רמח"ל, והמעייין יבחר.

כתב היד של חיבור זה הוא כת"י ספרדי¹, וניכר שמי שכתבו היה מעתיק שכתבו בהעתקה, שבמקומות רבים מורגשים וניכרים טעויות וחסרות כדרך המעתיקים, והלשון מסורבל ומגומגם מחמת חוסר מלים או אותיות חיבור. ומתוך כל הטעויות עולה שנעתק בדרך שאחד קורא והשני כותב², ולכן הרבה מסוגי הטעויות הם טעויות בשמיעה והבהרה, (לדוגמא: בכלל הנ' – בגניבה וגזילה, מצוה ל"ת ט' – כתב המעתיק: שלא "לעסוק", וברור שהקורא אמר שלא "לעשוק").

דפי הכת"י נמצאו מטושטשים מאד, והרבה תיבות פוענחו לפי השערה קרובה, ואת חלקם הקפנו בסוגריים עגולות, ואילו תיבות חסרות שפוענחו רק לפי השערה רחוקה או לפי הבנת הענין הקפנו בסוגריים מרובעות. אמנם לא את כל התיבות המטושטשות הצלחנו לפענח, והנחנו ג' נקודות... לסימן על דילוג של תיבה או יותר, ולפעמים הוצרכנו לדלג גם שורה שלימה מטושטשת או אפילו כמה שורות. כמו כן כמה עמודים בכת"י מטושטשים כל כך עד שהם בלתי קריאים בכלל, והוצרכנו לדלג עליהם. ומלבד זאת חסרים

¹ חיבור זה הוא החיבור היחידי בכתבי רמח"ל שהיה כתוב בכת"י ספרדי מובהק. (מלבד העתקות של שד"ר חברון שהעתיק מרבי מרדכי שמואל גירונדי אב"ד פאדובה, כמו שכתבנו על כת"י זה בפתח דבר לספר דעת תבונות עמ' טו. ואין הכתיבה תהיא דומה לכתיבה הנוכחית).

² אופן אחר של העתקה, הוא העתקה מתוך כתב אחר, ואז סוגי הטעויות הם בדילוגי שורות בין מלים דומות וכד'.

בכת"י דפים שלימים, (קשה לדעת כמה). יש לצין שחלוקת הספר לקטעים וכן הדגשת המילים נעשו על ידינו, ושגיאות מי יבין.

מלבד כל אלו החסרונות שבכת"י עולה מחיבור זה חסרון לא יוכל לתקון, שבמקומות רבים רבנו מקצר ועולה, ומציין כמו שכתבתי בביאור התורה... בפירוש התפלה... כמבואר במקומו... בפי"א ד"ז... קיצור הכונות, וכדומה מלשונות אלו, ולכן חסרים ענינים רבים ויסודיים הנחוצים להבנת עיקרי הדברים, וחבל על ראב"דן על כל אלו החיבורים שמציין אליהם.

בספר שלפנינו מוזכר כמה פעמים ספר קיצור הכונות, ובמקום אחד כתב "קיצור הכונות שלי", ואכן מוזכר החיבור (באגרות רמח"ל סי' קמ"ח) באגרת ששלח השר שלום באזיליה ממנטובה¹ (בעל אמונת חכמים) בשנת תצ"ו, שהספר היה למראה עיניו. יש לציין: שכמה דברים המובאים בספר זה בשם "קיצור הכונות" אינם בכלל בקצ"ה שהדפסנו, לדוגמא מה שמביא בכלל טו. ואכן זה ראיה ברורה וחותכת שהספר הנדפס בשם "קיצור הכונות" אינו ספרו של רמח"ל².

¹ שהרכין עצמו ללמוד ולקבל חכה"א מרמח"ל אע"פ שהיה זקן בא בימים, ואחד מגדולי המקובלים. הוא הכיר הרמח"ל כשהיה אצל חמיו רבי דוד פינצי במנטובה.

² וכבר כתבנו ברורות: שהשם "קיצור הכונות" הנדפס על שם רבנו, ניתן על ידי המו"ל, ובשבע כתבי יד של הספר (שלימים וחלקיים) לא מוזכר שם הזה, ואכן אינו הספר קיצור הכונות שחיבר רבנו, רק הוא ספר מבית מדרשו, כנראה מתלמידו המובהק רבי ישראל חזקיה טריויס, עליו כותב רבו רמח"ל (אגרת כ"ד): "החברים אשר עמדי השם ישמרם, הנה הראשונים שנים המה: כמה"ר יצחק מאריני וכמה"ר ישראל טריויס העומדים בכל סוד ומביטים לפני", והוא שערך וכתב וגם חתם שמו בסוף הספר. ובודאי כתב הכונות לפי שיטת רבו, וגם הרכיב קטעים שלמים במתכונתם מתוך מחזור הרמח"ל (עם טעיות מעתיק ניכרים), ועוד קטעים שניכרים שהם הועתקו מכתבי רמח"ל שהיה לפניו. ובאחד מאותם קטעים שלפענ"ד הם מתוך כתבי רמח"ל כתוב: וסדרם כבר כתבתי בריעבור שאחר תפלת י"ח ע"ש ואינו נמצא בקצ"ה שלפנינו. וראה עוד ראיה ברורה בנידון זה, בקיצור הכונות ערבית של שחרית (עמ' נ"ו) בהערות שם. אמנם שם המקורי של הספר לפי מה שכתוב בשער הספר בכתובת תלמיד הרמח"ל הוא "ספר הכונות לכל השנה". החיבור הזה נכתב כמתנת פרידה לרבי יקותיאל גורדון מוויילנא שעזב פאדובה בשנת

הכת"י נמצא ללא שער הספר ובלא שמצוין בו שמו של הספר או שם מחברו, אולם רשומים עליו שמות בעליו, והם רבי שמואל העליר (תקס"ג-תרמ"ד) אב"ד צפת, תלמידו של הרה"ק בעל ה'בת עין', וחכם שמואל עבו (תקע"ז-תרל"ט) אב"ד וחכם ראשי בצפת – אשר שניהם כיהנו כמנהיגי ורבני צפת באותה תקופה¹. מלבד אלו מופיע עוד שם של בעלים – "ברשות שמואל לוצאטו", אולם שמו נמחק אח"כ, וכנראה שהיה בעלים יותר קדום, זהותו לא ידועה, אך בוודאי שאינו שמואל דוד לוצאטו – המכונה שד"ל (תק"ס-תרכ"ו) ששלל את הקבלה ואמיתת ספר הזהר, וכל העסק בנסתרות.

שם הספר "שרשי המצוות" לא מופיע בעצם הכת"י, אלא שבספריה הנ"ל הוא מופיע תחת שם זה, אמנם נראה ששמו נאה לו, כי אכן מתבארים בו סודות ושרשי תרי"ג המצוות.

מחמת עומק המושג וקוצר המשיג לא הוספנו ביאורים על הספר, והוספנו רק בכמה דוכתין מראי מקומות לשאר ספרי רבנו, וכמו כן ציינו את מקור המצוות ביד החזקה להרמב"ם, שעל פיהם וסדרם הלך רבנו במנין וסדר המצוות, כמו שיבואר בסמוך.

מבנה הספר

בסיום ההקדמה לספר, לפני מנין המצוות (כלל הא') מתווה רבנו את דרכו בעריכת חיבור זה, וז"ל: הנה כשתגיע לחקור במצוות התורה הקדושה, תמצא אותם כללים כללים, וכל כללותם ^[כל כלל] סובב על קוטב אחד מיוחד לכלל ההוא השווה לכל פרטיו ^[כל המצוות שתחת הכלל]

תצ"ג, כמו שכתוב בסופו. ומסתבר ש"ספר הכונות" נכתב לפני חיבורו של קצ"ה של הרמח"ל עצמו, או שלא ניתן להם הכת"י, ולכן כתב ספר הכונות לפי שיטת רבו. ולענ"ד ספר "קיצור הכונות" שחיבר רמח"ל עוד לא זכינו לאורו. ראה עוד בספר "כתבי קבלה של רמח"ל לפרופ' מאיר בניהו מעמ' 106 והלאה. ויש עוד להאריך בענין זה ואכ"מ.¹ ולכן קשה להבחין מי קדם למי בבעלות הספר.

סובבים סביב קוטב אחד. והנה עתה אסדר אותם לפניך על מחלקותם לפי חילוק קוטביהם אלה. ואפרש בכל אחד ואחד הסוד [השורש] אשר עליו יסוב, ואיך ישתוו בו פרטיהם [המצוות, היינו הקשר שבין המצווה לשורש]. ושאר כל הדקדוקים "שבתנאי" כל פרט ופרט, יהיו לך להתבונן עליהם על פי השרשים אשר אבאר [רבנו אינו נכנס לביאור "תנאי" המצוה, כגון: הפרשיית שבתפילין, מקום הנחתם וכו', שבכל זה אפשר להתבונן על פי "השרש" שמבאר בכל מצוה].

והיינו שהספר בנוי מכללים, שכל קבוצת מצוות נקרא "כלל", כיון שיש צד השווה ונקודה מרכזית שכל המצוות השייכות לאותה קבוצה סובבים סביב קוטב זה. לכלל כלל – קבוצת מצוות (עשה ול"ת ביחד) – מקדים רבנו משפט קצר כעין כותרת המבטא את תמצית שורש הענין שסביבו סובבים כל אלו המצוות, וכמו כן מונה כמה מצוות נכללים בכלל זה, ומנין זה הוא על פי סדר הרמב"ם ביד החזקה. לדוגמא: כלל הא' – "במה שנתלה בו ית' ובשמו הקדוש" ויש בזה (בהכלל) "ב מצוות... כלל הב' – "במה שבשלימות קיבוץ האומה וחברת אישיה זה עם זה" ויש בה י"א מצוות... וכן כולם על דרך זה. לאחר מכן בא שרש המצוות האלה וכו', שבו מתבאר היסוד והשורש הפנימי שעליו סובבים כל המצוות שבכלל הזה, וכלשון רבנו "הסוד אשר עליו יסוב". בדרך כלל בתוך ביאור השורש לא מוזכרים המצוות הכלולים בכלל ההוא, כיון שהביאור הוא בשורש ולא בענפים.

ולאחר מכן מתחיל "לפרט" כל מצוה שבכלל ההוא ולבאר איך ענינו מתחייב או נאסר על פי השרש ההוא, וכלשון רבנו "איך ישתוו בו פרטיהם". נמצא שרבנו מפרט את פרטי המצוות פעמיים, א – בהקדמת ביאור הכלל, כשמונה את המצוות המסונפים לו, ב – בתוך ביאור הכלל, כשמבאר את פרטי המצוות על פי ביאור השורש. אמנם יש להדגיש שסדרן אינם שווים, כי כשמונה אותם בהקדמת הכלל הולך בזה לפי סדר הרמב"ם ביד החזקה, אמנם כשמפרט את ביאור המצוות על פי "השרש" שינה את סדרן לפי ענין הקשרם עם השרש.

אף על פי שבמנין המצוות שמנה בראשית כל "כלל" הלך אחר סדר הרמב"ם ביד החזקה שלפני כל "הלכה", וגם לשונו זהה ללשון הרמב"ם, מכל מקום במקומות רבים ראה צורך לשנות מדרך הרמב"ם, וצירף אל ה"כלל" מצות שהרמב"ם כלל בהלכה אחרת של היד, מצד היותם שייכים לנושא שב"כלל" הזה לפי ביאורו את "השרש". לדוגמא: בכלל הב' הנ"ל - כלל הב' - במה שבשלימות קיבוץ האומה וחברת אישיה זה עם זה, ויש בה י"א מצות: א' - לאהוב את הריעים. ב' - לאהוב הגרים. ג' - שלא לשנוא אחים. ד' - להוכיח. ה' - שלא להלבין פנים. ו' - שלא לענות אמללין. ז' - שלא לילך רכיל. ח' - שלא לנקום. ט' - שלא לנטור. י' - שלא לקלל א' מישראל. י"א - שלא להונות בדברים. הנה מצות א-ט, מובאים בהלכות דעות, אמנם מצוה י' שלא לקלל א' מישראל, הוא בהלכות סנהדרין. ומצוה י"א שלא להונות בדברים, הוא מהלכות מכירה. וכן בכלל ג' - הכלל הג' הוא התלוי בתורה, ויש בה ד' מצוות עשה: א' - ללמוד תורה. ב' - לכבד יודעיה ומלמדיה. ג' - לכתוב כל א' ס"ת לעצמו. ד' - לכתוב לו המלך ס"ת ב' לעצמו, שיהיו לו ב'. הנה מצות א-ב, מביא הרמב"ם בהלכות ת"ת, ומצות ג-ד - בהלכות תפילין ומזוזה וס"ת. וכיוצא באלו השינויים יש בעוד כללים רבים. ומלבד אלו יש גם עוד שינויים מסדרו של הרמב"ם, ויש בזה מקום גדול לעיין היטב בטעמו ונימוקו של רבנו בשינויים אלו.

בראש הספר לפני "הכללים" ומנין המצוות יש הקדמה כללית "הקדמה כוללת ענין המצוות למדריגותיהם" בו מתבאר בכללות ענין מצות התורה (דאורייתא) ומצות חז"ל (סייגים תקנות והנהגות), לדעת שרשם בהכחות העליונים והספירות, ודרך התלבשותם בצורת המצוה הפרטית, ואופנים וצורות שונות בכל אלו.